

УДК 94(477)+323.1.:355.48(100)«1914/1918»

І. М. Жиленкова, О. В. Лисенко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ГЛОБАЛЬНИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОРАЗКОЮ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

В статті проаналізований взаємозв'язок між поразкою союзних Україні держав, зокрема, Німеччини та Австро-Угорщини, в Першій світовій війні, та невдачею українських національно-визвольних змагань на початку ХХ ст. На об'єктивних фактах показано, що саме німці найбільш чесно і людяно ставилися до українців та їхніх національних прагнень. В той же час представники Антанти, котрі орієнтувалися на російського шовініста генерала А. Денікіна, нічим не допомагали, а лише заважали боротьбі українців за власну державність.

Ключові слова: *Національно-визвольні змагання, Німеччина, Антанта, С. Петлюра, П. Скоропадський, соціалісти, гетьманці.*

На жаль, в Україні історія Першої світової війни, навіть через сто років після її закінчення не була належним чином переосмислена з українських позицій. В радянський період майже нічого корисного для справді наукового дослідження цього питання зроблено не було, бо тоді б потрібно було показати всю підступність більшовиків, котра особливо яскраво проявилася в цей час. Разом з тим, проблематика історії Першої світової війни апіорі не могла бути повністю викресленою з підручників історії, бо вона була нерозривно пов'язаною з питанням захоплення влади більшовиками (в радянські часи це називалося перемогою великої жовтневої соціалістичної революції, притому чотири останні слова писалися з великої літери – О.Л.). Тому історія Першої світової війни в радянській науці, літературі та ідеології завжди була найбільш заплутаною, суперечливою темою. Так офіційно радянська історіографія визнавала той факт, що в 1914 р., російська армія генерала Самсонова успішно наступала у Східній Пруссії, і зазнала поразки лише через зраду пронимецьки налаштованого генерала П. Ренненкампа. З особливою гордістю радянська історіографія підкреслювала той факт, що останній за свої злочинні дії, був помилуваний царським режимом, а розстріляний лише у 1918 р., за рішенням більшовицького, так званого, революційного трибуналу.

Одночасно, та ж сама радянська історіографія визнавала і той факт, що в тому ж 1914 р. більшовицький лідер В. Ульянов (Ленін) проголосив курс на поразку Росії у Першій світовій війні, як необхідної умови для втілення в життя ідеї пролетарської революції. За цих умов ставало не зрозумілим, за що більшовиць-

кий революційний трибунал розстріляв П. Ренненкампа, котрий, фактично втілював у життя ленінські ідеї. І чому цей трибунал розстрілявши цього зрадника, так само не розстріляв ще більшого зрадника В. Ульянова (Леніна). Ці питання не могли знайти відповіді у радянській історіографії, бо за саму їхню постанову, будь-який вітчизняний історик відразу був би покараний.

Крах відверто брехливої комуністичної ідеології в СРСР в цілому, та в Україні зокрема, сам-по-собі, аж ніяк не пояснив, що насправді відбувалося в 1914–1918 рр. Більше того, на початку 1990-х рр. серед пострадянських істориків у тому числі й в Україні панувала думка, що німці були ворогами всіх народів Російської імперії, бо фінансували В. Ульянова (Леніна). Фактично, і українські і російські історики почали знову повторювати офіційний погляд на Першу світову війну, котрий існував в Росії під час монархічного правління, та часів так званої «Керенщини». Як результат – до «ворогів» були занесені і галицькі «Січові стрільці» котрі героїчно воювали на боці австрійської армії проти загарбників-росіян, і гетьман П. Скоропадський, який також відкрито співпрацював з кайзерівцями, але виключно, заради побудови незалежної ринково-демократичної України. Тому постала нагальна потреба, по-новому, з українських, а не з неомонархічних позицій, переглянути історію Першої світової війни і дати об'єктивну оцінку подіям котрі збурили нашу країну сто років тому назад, а також тим діячам які приклали руку до цих подій.

На жаль, зробити це українським історикам виявилось дуже не легко, бо через матеріальну скруту всієї вітчизняної науки в цілому, та історичної зокрема, науковці не мали фінансової можливості працювати в закордонних російських, австрійських та німецьких архівах, котрі могли б пролити хоч якесь світло на болючі питання історії Першої світової війни, особливо, щодо співпраці російських та німецьких спецслужб з більшовиками. В таких складних матеріальних умовах знаний український історик академік В. Смолій, в одному із своїх численних телеінтерв'ю, закликав науковців головну увагу приділяти не знаходженню нових історичних фактів, а творчо, відходячи від стереотипів та шаблонів, переосмислювати вже відомі. Це особливо потрібно саме сьогодні, коли як і сто років назад Україна виборює свою незалежність у війні з Росією, й історичні паралелі з подіями 1918 р. зацікавлюють мільйони наших, ще недавно байдужих до історії співгромадян.

Сьогодні примітивний погляд про те, що німецький кайзер це уособлення зла, а лідери Антанти безкорисливі борці за демократію та справедливість, повністю застарів. Безумовно, і одні й другі воювали за власні національні економічні інтереси, при цьому часто нехтуючи інтересами інших народів. І тому, для вітчизняних істориків важливо показати події і результат Першої світової війни виходячи з інтересів саме українського народу, їх впливу на його подальшу трагічну долю.

Навіть побіжне ознайомлення з українською історією одразу викликає сумніви в тому, що для українців Антанта була союз-

ником заради якого потрібно було ризикувати власним життям. Більше того, реальні історичні факти свідчать про прямо протилежне. Так наприкінці XIX ст. Російська імперія вступила у військовий союз із Францією та Великобританією. Цей акт політичного самодурства російського імператора Олександра III був шкідливим для українців, бо він супроводжувався погіршенням взаємостосунків Російської імперії з Австро-Угорщиною, до складу якої входила Галичина та Буковина. Якщо в часи коли між цими імперіями панував мир західні й східні українці могли контактувати одні з одними не боячись репресій з боку влади, то тепер все змінилося в гірший бік. Взаємостосунки між західними й східними українцями стали небезпечними, і поступово почали сходити нанівець.

Крім того, союз з країнами Антанти негативно відобразився на розвитку української економіки, етнічному складі її південно-східних регіонів та соціальному напруженню в них. Т. Лазанська зазначає стосовно діяльності в Криворізькому басейні французького товариства «Дубова Балка», яке сповідувала такі принципи – дешево наймати робітників, штрафувати їх і будь-що прагнути зменшити здобу оплату артілям настільки, щоб у середньому на кожну особу виходило не більше 70 коп. Крім того, на рудниках «Дубової Балки» було багато нещасних випадків. Кореспондент газети «Киевское Слово» був свідком одного з таких, коли травмувалося відразу 11 осіб [3, с.157-158]. Жорстокі методи експлуатації, звичайно ж, відзначали не лише це конкретне французьке товариство. Вони були притаманні більшості підприємців того часу. Все це посилювало в південно-східних регіонах України соціальне невдоволення та напругу. До того ж, англійські новоспечені союзники свідомо знищували місцеву економіку. «Один з англійських капіталістів, який побував у 1902 р. в Росії, рекомендував створювати тут міцні англійські підприємства, щоб розорювати своїх слабких місцевих конкурентів. Як результат під тиском іноземних великих акціонерних товариств майже повністю зникають зі сцени економічного життя дрібні селянські розробки. Зокрема, на Донбасі з 114 великих копалень, які були досліджені в 1901 р., 94 % вугілля давали акціонерні підприємства. Не витримали з ними конкуренції і деякі поміщики – індивідуали. Навіть знамениті макіївські копальні Іловайського стали власністю французів» [3, с.164].

Крім того, що інонаціональний капітал розорював дрібні українські селянські підприємства, він, одночасно сприяв припливу в Наддніпрянщину великої кількості російських робітників. Так на початку XX ст. на 9 найбільших заводах Півдня України, кожний із котрих давав понад 10 млн пудів чавуну, тільки один із десяти робітників був українцем. Як наслідок, корінні пролетарі поступово асимілювалися або зовсім витіснялися росіянами [7, с.31]. О. Реєнт, підкреслює з цього приводу: «Через колоніальний характер Російської імперії й політичні та соціально-економічні особливості українського суспільства більшість освічених людей в Україні були або росіянами, або зрусифікованими українцями. Русифікаційний дух найбільше проникав в українські міста, 500

оскільки був пов'язаний з урядуванням. Одночасно він поширювався і на робітничі верстви українського суспільства» [7, с.40]. Отже, союз з країнами Антанти для українців на додачу до уповільнення темпів економічного розвитку призвів ще й до того, що з одного боку відбувся розрив між наддніпрянцями й галичанами, а з другого відбулося заселення південно-східних Українців етнічними росіянами. Наслідки цього проявляються і сьогодні.

Фактично Наддніпрянщина перетворювалася на напівколонію західноєвропейських держав. Так, у виступі члена «Товариства для сприяння російській промисловості і торгівлі» С. Шарапова на одному з його засідань у березні 1899 р.: «Тільки велика наївність наших фінасистів змушує їх думати, що у великих мільйонних підприємствах, заснованих на іноземні капітали, є що-небудь окрім звичайного збирання вершків та пересічного промислового обкрадання, в якому російський народ (а до нього тогочасна практика включала й українців – О.Л.) грає таку ж роль, як індуси, китайці, негри. Не випадково Катеринославська губернія досить відверто називається Білим Конго» [3, с.237-238].

Як бачимо, навіть, російські діячі починали розуміти всю абсурдність про антантівського курсу Російської імперії. Тому й не дивно, що наприкінці першого десятиліття ХХ ст. у провідних колах Російської імперії почав відбуватися розкол відносно питання про доцільність подальшого союзу з країнами Антанти. Цьому також посприяла поразка у Японській війні котра змусила певні російські кола переосмислити свою зовнішню політику. Адже саме «союзна» до Росії Великобританія забезпечувала Японію найсучаснішою зброєю. В результаті цього тогочасний російський прем'єр П. Столипін поступово починав розуміти, що всі «союзницькі» запевняння англійців є не чим іншим, як намаганням втягнути Російську імперію у війну з Німеччиною і тим самим унеможливити в ній проведення економічних реформ, які б вивели цю ще нещодавно відстау аграрну країну в число промислово-фінансових лідерів. Адже по-суті Британська імперія продовжувала лишатися смертельним ворогом Росії, прагнучи витіснити останню із Кавказу та Середньої Азії. Той факт, що формально Англія вважалася «союзницею» Санкт-Петербурга, робило її ще більш небезпечним ворогом для Російської імперії, ніж це було під час Кримської війни. Адже на практиці Лондон мав моральне право вимагати від Росії жертв заради ефемерного «союзницького обов'язку», штовхати на непотрібні воєнні авантюри, нічого не даючи їй взамін. Зрозумівши це, П. Столипін, який розумів, що для успішного завершення розпочатих ним реформ Росії потрібно хоча б 20 років без війни, почав відходити від проантантівського зовнішньополітичного курсу, аби не допустити збройного протистояння з Німеччиною й Австро-Угорщиною. І тут перед прогресивними наддніпрянськими діячами, котрі усвідомлювали неможливість відродження модерної української нації без активної участі галичан, відкривалося широке поле для політичного маневру. Одним із перших проявів цього пожвавлення стосунків між західними та східними україн-

цями став Перший український просвітньо-економічний конгрес, що відбувся на початку 1909 р. у Львові і на якому вперше були зроблені спроби до вироблення спільної загальноукраїнської культурної, економічної та політичної платформи.

Російська влада, котра завжди славилася вмінням знайти кромулу та сепаратизм там де їх взагалі не існувало, в цей час проявила небачений лібералізм. З боку російської влади не відбулося жодних утисків щодо тих українців, які взяли участь у цьому конгресі, що проходив на території та при фактичному, хоча і не прямому, фінансуванні з боку формально ворожого Австро-Угорщини, і на якому вперше так голосно пролунали заклики до об'єднання між громадянами обох формально не дружніх на той час держав. Влада ніби то говорила українцям, що вони можуть безбоязно сприяти, як покращенню стосунків між собою, так і стосунків між Росією і Австро-Угорщиною. Тобто перед західними і східними українцями відкривався шлях до співпраці, при умові, якщо останні підтримають відхід П. Столипіна від проантантівського курсу і відновленню російсько-австрійської дружби.

Але, на жаль, взаємодопомога та співпраця між західними та східними українцями, задекларовані на Першому українському просвітньо-економічному конгресі не були втілені у життя, бо переважна більшість наддніпрянських українських діячів, на словах не заперечуючи проти подальшого зближення із галичанами, на практиці не бажала відходити від звичного для неї проантантівського курсу, як і раніше помилково вбачаючи у англійських, французьких та бельгійських ділках носіїв «передових демократичних ідей». Крім того, західний капітал справді дещо зробив для розвитку української інфраструктури, особливо у великих промислових містах. Так у Катеринославі істотні зрушення відбулися наприкінці 70-х – протягом 80-х рр. XIX ст., коли через місто пролягла Катерининська залізниця, був споруджений міст через Дніпро. На кінець XIX ст. це місто перетворилося на важливий індустріальний центр Півдня Російської імперії, куди широким потоком вливалися капітали російських та особливо іноземних промисловців і банкірів. У 1897 р. у Катеринославі бельгійське товариство проклало одні з перших в Україні трамвайні колії, на початку XX ст. тут електрифікуються і телефонізуються вулиці та будинки, місто розбудовується і впорядковується. Відповідно стрімко зростало населення: в 1910 р. у Катеринославі вже проживало 195 577 осіб п'ятдесяти національностей. З останньої чверті XIX ст. Катеринослав і приєднаний до нього промисловий регіон, з огляду на їх бурхливий індустріальний розвиток, сучасники не випадково називали «ною Америкою» [2, с.85].

Це викликало невиправдану ейфорію у певній частині української інтелігенції. Так, за словами відомого українського вченого-історика Д. Яворницького, котрий прославився своїми археологічними розкопками на Катеринославщині, «на високу ступінь економічне і промислове життя нашої губернії одразу піднялося, коли в надрах землі були відкриті багаті поклади заліз-

ної руди і кам'яного вугілля. Тоді Катеринославська губернія перетворилася на одну з найбагатших губерній у Росії, а саме місто Катеринослав стало великим фабрично-промисловим центром» [2, с.86]. Однак, всі ці блага стосувалися порівняно невеликого відсотка міського населення, серед якого частка етнічних українців була дуже незначною, і вони явно не коштували всіх тих ризиків, котрі ніс антантівський капітал українському суспільству.

Після вбивства П. Столипіна у 1911 р. в Російській імперії остаточно гору взяла партія війни на боці Антанти, котра й розпочалася влітку 1914 р., і в якій західні та східні українці змушені були воювати між собою. На початку війни головні бої між росіянами та австрійцями розгорнулися в Галичині, в результаті чого вона особливо постраждала від військових дій. Одним з головних завдань російського самодержавства в цей період було знищення тут Українського національного руху, його численних економічних та культурно-освітніх закладів, тому окупувавши Галичину, росіяни відразу ж почали репресії проти західних українців, особливо місцевої інтелігенції. Ось як описує насильницькі дії росіян у Галичині український історик Г. Хоткевич: «Всі українські газети й видавництва припинено, книгарні, читальні й взагалі культурно-освітні установи позакривано. Скасовано рівноправність української мови в школі й уряді, а всіх видатніших українських діячів заарештовано і вислано вглиб Росії. Поміж засланцями був і галицький митрополит Шептицький. Мов чорне гайвороння злетіло на українські села чорносотенне попівство, яке підступом і силою захоплювало українські парафії та силувалося перевести їх на православіє....Особливо тяжко приходилося переживати галичанам безупинні жандармські труси, арешти і заслання. Місяцями поголовно арештовано й заслано вглиб Росії українських священиків, всю інтелігенцію, маси свідоміших селян та міщан» [9, с.319]. Тому, навіть якщо сприймати Першу світову війну як боротьбу за переділ світу та перерозподіл колоніальних володінь, для галичан ця війна на боці Австро-Угорщини та Німеччини проти антантівської Росії була війною національно-визвольною та справедливою.

Але жорстокість російської окупаційної влади не лише не злякала галичан, а навпаки, почала надихати їх на героїчну боротьбу з загарбниками, що особливо виразно проявилось під час битви на горі Маківка (29 квітня – 2 травня 1915 р.), в якій півтора курені Українських січових стрільців вщент розгромили у багато разів переважаючі їх сили росіян. Ця перемога стала початком звільнення Галичини від російських загарбників. Разом з тим, під час визволення Галичини від російської окупації останні ще більше посилили свої репресії проти українців. Г. Хоткевич зазначав: «Московські жандарми почали заарештовувати і вивозити кого попало. Згодом, коли австро-німецькі війська переступили західні кордони Російської імперії, почалася дика евакуація населення Холмщини, Підляшшя, Волині й Поділля... Люди йшли й гинули дорогою. Траплялися вантажні вагони, набиті самими дітьми, що по дорозі повмирали з голоду й спраги, або побожеволіли з переляку» [9, с.315].

Війна відразу ж розколола не лише загальноукраїнський рух, поставивши галичан та наддніпрянців по різні боки лінії фронту, але й українських діячів в Російській імперії. У грудні 1914 р. С. Петлюра засуджуючи орієнтацію галичан на Австро-Угорщину і одночасно вірноповідано висловлюючи переконання в непереможності Російської імперії, котра, на його думку, мала приєднати до себе Галичину, заявив: «Кожен крок, слово і акція, направлені до того, щоб створити обставини на російській Україні, ворожі до цілісності Російської держави, для знесення її під цю пору строго осуджуються в Україні, бо вважаються ворожими для інтересів України» [6, с.188-190]. В той же час інший соціал-демократ і одночасно відомий український письменник, В. Винниченко зазначав, що його товариші «падали гнівом і плювалися од огиди, читаючи петлюрівську «Украинскую жизнь» [1, с.24].

Якщо в 1914 р., у Наддніпрянщині, як і по всій Російській імперії, спостерігався шовіністичний угар, і тому переважали петлюрівські погляди, але вони швидко змінювалися, по мірі того, як через війну зuboжіла основна частина населення й багатила невелика купка пройдисвітів, котрі її розпочали і під псевдопатріотичними гаслами багатіли нещадно грабуючи свій народ. Тому війна ставала все більше не популярною і в Україні і в Росії, де в 1917 р. розпочалися насильницькі зміни урядів. Спочатку О. Керенський скинув з престолу нікчемного Миколу II, якого в народі називали «кривавим», а потім більшовики на чолі з В. Ульяновим (Леніним) за допомогою німецьких грошей скинули самого О. Керенського. Останній під час свого короткочасного правління закликав російських та українських солдатів продовжувати проливати свою кров заради так званого «союзницького обов'язку» перед Антантою, але сам коли відчув загрозу своєму життю ганебно втік переодягнувшись у жіноче вбрання. Захопивши владу в Росії більшовики розпочали масові грабунки та вбивства представників вищих прошарків суспільства. Ці події самі ленінці називали «червоним терором».

Наступною жертвою більшовизму мала стати саме Україна, для якої ситуація погіршувалася тим, що під час боротьби з О. Керенським, більшовики зуміли поширити свій вплив на різні прошарки українського суспільства, особливо солдатів. Це пояснювалося тим, що під час «керенщини» будь-яка спроба українців активно розгорнути діяльність, спрямовану на консолідацію національно-свідомих сил у боротьбі із зовнішнім та внутрішнім ворогом, сприймаалась прояв сепаратизму й жорстоко переслідувалася. Так, «демократ» О. Керенський почав забороняти українцям проводити військові з'їзди, а, натомість, більшовики, розуміючи їхню вагу в очах українського суспільства, починали «захистити» права на проведення подібних національних заходів. Це давало більшовицьким агітаторам можливість ставати «своїми» серед політично недосвідчених українських солдатів, вільно проникати в їхнє середовище, де вони з часом починали настійно поширювати свої ідеї. Крім того, більшовики в цей час мали значні кошти, бо

їх щедро фінансував німецький Генштаб. Безумовно, це було не на користь українському національному рухові, але війна диктує свої закони, за якими тифозні воші в рядах ворога являються твоїми союзниками, з якою б огидою ти до них не відносився. Скоріш за все, саме так німці й ставилися до більшовиків.

В цей час антантівські підприємці з метою досягнення ще більшого надприбутку намагалися зіграти на патріотичних почуттях робітників, і платили їм жебрацьку заробітну платню, мовляв, ви ж працюєте для фронту. Однак вони не врахували, що шовіністичний угар який спостерігався в 1914 р., в силу різкого зубожіння народних мас, вже давно зійшов нанівець. На голі ура-патріотичні заклики вже ніхто не куплявся, натомість, робітники потребували грошей, аби годувати своїх жінок та дітей. Ленінці ж, на відміну від антантівських підприємців, не скупилися і платили дуже значні кошти й тим робітникам котрі своїми страйками зривали виконання військових замовлень для армії, і тим бойовикам котрі в тилу стріляли в спину поліцейським, а на фронті офіцерам. Тому в цей період у Наддніпрянщині, особливо в її південно-східних регіонах, почав стрімко зростати авторитет більшовиків, котрим надзвичайно сприяв той стан суспільно-політичної думки, який панував у великих промислових центрах України. Зокрема, у Донбасі на початку березня 1917 р. налічувалося близько 500 більшовиків, у квітні – 5,5 тис., у серпні – 16 тис., а у жовтні – близько 28 тис. Саме тому у русифікованих промислових центрах України більшовицькі агітатори відчували себе як риба у воді. Так, М. Стахів зазначає з цього приводу: «Більшовицька пропаганда обробляла на всі лади, особливо робітничу масу в містах, міражем спасіння більшовицької «диктатури пролетаріату» з її советами, які мали бути ключем до російського щастя робітників [7, с.49].

Також на руку більшовикам зіграла цілковита політична та військова некомпетентність С. Петлюри, котрий думав не про інтереси українського народу, а про цілісність так званої «єдиної, неделимої» Росії, в якій Україні відводилася лише роль однієї з провінцій. Так, 23 листопада 1917 р. у зверненні Генерального секретаріату УНР про створення Українського фронту С. Петлюра зазначав: «Всі частини неукраїнські на Українському фронті повинні знати, що оборона українського фронту обороняє також і єдність усього фронту всієї Росії і дає можливість принести мир на користь всіх народів Росії». Щоправда, у зверненні до українських солдатів тоді ж в листопаді 1917 р. С. Петлюра вже суттєво змінив свої політичні акценти. Так, зокрема, він заявляв: «Щоб запобігти страшному лихові, щоб врятувати нашу Україну, треба захищати її. А для цього перш за все слід зупинити наступ німців і не пускати їх на нашу землю. Треба всіма силами піддержати накази та розпорядження командної військової влади, яка порядкує обороною нашого краю. Українська Центральна Рада і її Генеральний Секретаріат кличе всіх українців і наказує їм захищати нашу землю і революцію. Як одженемо німців, як зупинимо їх наступ, то спасемо Україну, спасемо нашу землю, наше ха-

зйство, наших дітей, батьків і жінок, нашу волю, наше право на вільне життя» [6, с.30].

Попри різну риторичку цих двох заяв, їхня сутність була фактично однаковою. В час коли в Росії до влади прийшли більшовики, котрі становили смертельну загрозу українському народу, С. Петлюра продовжував закликаати українців до боротьби з німцями, котрі в той момент були для них єдиними надійними союзниками в майбутній боротьбі з російською агресією. Для цього він тримав найкращі боездатні українські частини на західному фронті, залишаючи при цьому незахищеним кордон з більшовиками. Використовуючи цю обставину, а також свої попередні успіхи в ідеологічній обробці українського населення, більшовики під командуванням Антонова-Овсієнка 30 грудня 1917 р. розпочали агресію проти України. Їх активно підтримали як російські, так, на жаль, й українські робітники Донбасу та інших промислових центрів Наддніпрянщини, і не в останню чергу вони це робили через вкрай погане управління економікою та фінансами з боку Центральної Ради.

У своїх діях більшовики опиралися на своїх агентів, котрі напередодні вступу червоних до Катеринослава, Олександрівська, Павлограда й вчиняли там заколоти. Легко розгромивши та жорстоко розправившись з нечисленними і погано озброєними українськими підрозділами, вони вже в січні змогли захопити Київ і влаштувати там криваву різанину, тисячами знищуючи офіцерів, інтелігенцію, просто тих, хто розмовляв українською мовою чи носив вишиванку. Тут вперше українська інтелігенція зіткнулася з такими проявами чекістської жорстокості, перед якими блідли найбрутальніші дії царських каральних органів.

Провина за здачу Києва лежала насамперед на С. Петлюрі, який до самого захоплення міста більшовиками підтримував ідею «вірності союзницькому обов'язку» і сподівався, що англійці та французи оцінять його відданість і підтримають у боротьбі з більшовиками. Але союзники лише заважали українським частинам придушувати більшовицьке повстання у Києві, звинувачуючи їх у начебто надмірній жорстокості, і нічим не допомогли українській державі зупинити агресію комуністичної Росії. У виданій за часів радянської влади збірці «Розповідають борці революції» більшовик В. Стригін згадує, як французькі офіцери рятували від розстрілу полонених більшовиків після придушення антиукраїнського заколоту на київському заводі «Арсенал»: «В цю хвилину на майдані зупинилася чорна блискуча легкова автомашинка. В ній сиділо три офіцери-іноземці. Один з них, високий, у довгій шинелі, вийшов з машини і звернувся до петлюрівського полковника: як вам не соромно? Хіба можна розстрілювати полонених без суду? Я буду протестувати! Пізніше ми довідалися, що нашим захисником був офіцер французької місії, яка вела переговори з Центральною радою. ... Два дні просиділи ми в казематах, чекаючи розстрілу. Але не встигли петлюрівці здійснити свого наміру. У Київ вступили червоні війська, послані на допомогу арсенальцям Володимиром Іллічем 506

Ленінін, і нас негайно звільнили з в'язниці» [8, с.12]. Як результат, заколотники вціліли і взяли активну участь у більшовицьких звірствах в Києві. І от тут чогось ніяка французька місія не стала протестувати проти того, що більшовики без суду і слідства розстрілюють мирних, і беззбройних українців лише за те, що вони розмовляють рідною мовою чи носять вишиту сорочку.

Захоплення Києва більшовицькими бандами Муравйова на початку 1918 р. нарешті змусило українську еліту переорієнтуватися на союз з Німеччиною. 9 лютого 1918 р. представники УНР підписали мирний договір з Австро-Угорщиною та Німеччиною, котрі визнали повну незалежність України. Отже, нарешті, після не виправданих інтересами української нації втрат на полях Першої світової війни, після нечуваного по жорстокості більшовицького погрому початку 1918 р., наддніпрянські українці нарешті збагнули абсурдність свого проантантівської орієнтації і взяли курс на налагодження взаємостосунків з Австро-Угорщиною і Німеччиною, курс, яким вони, на жаль, знехтували у 1909 р. Але негатив, котрий відбувся за ці 9 втрачених років, не міг не позначитися на подальшій долі українського національного руху.

Німеччина та Австро-Угорщина почали поставляти Україні конче потрібні їй промислові товари, натомість, остання зобов'язалася продавати цим державам продовольство – близько мільйона тон хліба, а також продукти тваринництва [4, с.65]. Дії українців знову викликали неабияке обурення французьких властей. Їхні газети не знаходили слів, щоб висловити своє незадоволення. «Зрада України» – таким був заголовок статті про Берестейський мир, розміщеній на першій сторінці газети «Evenement». Отже, французькі капіталісти, котрі спочатку, своєю жадібністю призвели до створення в Наддніпрянщині поживного ґрунту для поширення більшовицької ідеології, потім руками свого ставленика Миколи II втягнули українців в непотрібну їм братовбивчу війну, і спровокувавши тим самим більшовицьку навалу, тепер ще й мали нахабство звинувачувати їх у зрадливості. Як результат – все більше українців починало розуміти, ким насправді є французькі «демократи», і все більше схилилися до союзу з Німеччиною та Австро-Угорщиною, а, отже, і зі своїми галицькими братами. Ці позитивні зміни в свідомості українського суспільства вітала німецька преса. Так, німецька газета «Berlin Lokal-Anzeige», радісно вітаючи підписання Брестського миру, писала: «В тихій, непомітній для світу праці довершено велику справу заключення цього миру, бо вона такою є для України ще більше, ніж для центральних держав» [4, с.72].

Отже, потрібно констатувати, що країни Антанти, і Німеччина по різному ставилися до України. Якщо перші ставилися до неї не як до суверенної держави, а як до якоїсь своєї безправної колонії, котра повинна поставляти безплатне гарматне м'ясо для війни в інтересах її імперіалістичних кіл, а Німеччина – як до рівноправного партнера в справі нормалізації ситуації в Європі. І це німці доводили не декларативними заявами, а цілком конкретними діями. Зразу після підписання Брестського

миру німці, на відміну від французів, недовго панькалися з більшовиками. Вже 1 березня українська і німецька армії звільнили Київ, а згодом і всю Україну, від їхнього жахливого панування. Це повністю підтверджує нашу думку про те, що німці мали з більшовиками лише вимушені стосунки, а в цілому відчували до них зневагу та огиду. Тому, не дивлячись на те, що більшовики прийшли до влади в Росії багато в чому завдяки німецьким грошам, ми можемо твердити, що принаймні з березня 1918 р. вже і надніпрянські українці були тісно пов'язаними і з Німеччиною і з Австро-Угорщиною та зацікавленими в їхній перемозі.

Звичайно толерантне ставлення німецького керівництва до України не було альтруїстським. Вони перш за все сподівалися українським продовольством врятувати своє голодуюче населення. І коли соціалістична Центральна Рада вкотре продемонструвала свою повну нездатність до управління економікою, німці одразу усунули її від влади, поставивши на чолі держави гетьмана П. Скоропадського. Знаходячись фактично під патронатом Німеччини, Україна була захищена від агресії з боку Росії та могла зосередитися на відбудові власного економічного, культурного й освітнього життя, яке сильно постраждало під час Першої світової війни, деструктивних дій Центральної Ради, та спровокованої цими діями агресії більшовицької Росії.

Для української влади часів гетьманату П. Скоропадського характерними були великі успіхи в забезпеченні та піднесенні культурно-освітнього рівня суспільства – в цей час відкривалися національні школи, університети, мільйонними тиражами виходили українські книги. В цей же час українські підприємці на взаємовигідній основі забезпечували голодуюче мирне населення Німеччини та Австро-Угорщини продуктами харчування, отримуючи взаємн найпередовішу на той час німецьку сільськогосподарську техніку. У цей час в Києві магазини були переповнені промисловими та продуктовими товарами.

Однак, у діяльності П. Скоропадського були й серйозні помилки. Так, у суто державницькій роботі (зовнішня політика, створення власної армії, проведення аграрної реформи тощо) дії українського уряду були далеко не ідеальними, а то й просто провальними. Хоча ще з перших днів свого правління гетьман П. Скоропадський запропонував розпочати проведення аграрної реформи, котра була головною гарантією для недопущення розповсюдження більшовизму в Україні. Разом з тим, ця реформа вимагала від представників української еліти, серед яких було багато великих землевласників, не лише умілої адміністративної роботи, але й готовності пожертвувати частиною своїх земельних угідь, отриманих за службу поваленому російському самодержавству і тому незаконних в очах переважної більшості українського народу. А от до цього представники української еліти виявилися не готовими. Зокрема, міністр фінансів Антон Ржепецький, котрий як господар був неперевершений, і тому він бездоганно впорядкував державну фінансову систему. Натомість в аграрних

питаннях він не бажав ніяких реформ, політичного значення земельної реформи не розумів, і коли обговорювалося це питання в Раді Міністрів, щоразу намагався вийти із залу [4, с.105].

Про небажання української верхівки поділитися своїми статками з народом навіть перед лицем неминучої загибелі від більшовизму дуже точно говорить О. Реєнт: «Соціально-економічна домінанта у вимогах пролетаріату в свою чергу наштовхувалася на глухий консерватизм адептів українського самовизначення. Ця невдячна неувага, відсутність співчуття до безпосередніх інтересів робітництва дорого коштували молодій українській демократії: втративши масову підтримку, вона ще якийсь час балансувала на непевних підмурках національного ентузіазму, доки не згасла у хвилях руйнівного процесу, що накочувалося з півночі» [7, с.22].

Однією з головних помилок гетьмана П. Скоропадського було те, що населення було не поінформоване про наміри і заходи уряду, а також не існувало пропаганди ідеї української державності. Як результат, про всі події суспільство дізнавалося від більшовиків та їхніх прислужників, звичайно, у відповідній інтерпретації та освітленні. Особливо прикритим видається той факт, що П. Скоропадський матеріально не заохочуючи власну інтелігенцію до того, аби вона провадила вигідну для нього агітаційну роботу, замість цього почав підтримувати російських шовіністів з числа тих монархістів, котрі втекли з більшовицької Росії до Києва. Річ у тім, що в той час, як у більшовицькій Росії лютував «червоний терор» і чекісти десятками тисяч знищували офіцерів, інтелігенцію та банкірів, в Україні панували майже повна законність та порядок. Як результат, сюди з Росії масово почали тікати представники колишньої імперської еліти. Здавалося, що хоча б зараз вони почнуть співпрацювати з українцями, маючи на меті власний порятунок від більшовизму. На жаль, і на цей раз цього не сталося. Росіяни знову почали шкодити тим, хто дав їм притулок від більшовиків.

В той же час більшовики знову не поскупилися на гроші, і почали використовувати українську соціалістично налаштовану інтелігенцію аби розхитати ситуацію в Наддніпрянщині, й потім на хвилях хаосу прийти до повної й необмеженої влади. Українські соціалісти, не розуміючи, яку долю їм буде уготовано після того, як вони виконають свою деструктивну роботу, активно почали дестабілізувати ситуацію у регіоні. Вони почали нещадно критикувати гетьманський уряд на чолі з Ф. Лизогубом [4, с.104].

Ситуація стрімко погіршилася коли Німеччина у листопаді 1918 р. програла Першу світову війну, і в ній розпочалася революція. Німецькі війська почали залишати Україну. Цим одразу скористалися українські соціалісти й наприкінці 1918 р. В. Винниченко та С. Петлюра організували проти П. Скоропадського повстання. Пригріті гетьманом російські чорносотенні монархісти, котрі своїми антиукраїнськими діями в значній мірі і стали першопричиною народного невдоволення, спочатку самі ганебно залишили фронт в бою під Мотовилівкою, відкривши тим самим петлюрівцям дорогу на Київ, а потім здійснили в місті анти-

український переворот. 19 листопада 1918 р. головнокомандувач армії П. Скоропадського генерал Келлер відмінив усі положення, вироблені для армії гетьманським Генеральним штабом і повернув усі старі статuti царської армії. Він оточив себе велетенським штабом крайніх правих монархістів й видав наказ, котрий ліквідував у армії будь-які українські національні ознаки. В Києві та інших українських містах розпочалися шалені нападки на все, що в очах монархістів символізувало собою українську державність. Так, був закритий Національний клуб, в державних установах розбивалися бюсти Тараса Шевченка, а українськими рушниками російські офіцери чистили собі чоботи. Все це супроводжувалося репресіями проти патріотично налаштованих українців, притому часто досить поміркованих [4, с.392-393].

В цей же час, лідери повстанців для того, аби зібрати під свої знамена якнайбільше людей, широко використовували для цього відверті погромницькі антисемітські заклики. Так, С. Петлюра, підбурюючи українських селян іти на повстання проти П. Скоропадського та будучи неспроможним дати хоч якусь конкретну економічну програму, скотився до відвертого чорносотенства під соціалістичними лозунгами. Дійшло до того, що він обіцяв повсталим селянам після здобуття Києва віддати на пограбування єврейські квартали міста [4, с.396].

14 грудня 1918 р. петлюрівці вдерлися до столиці і почали розстрілювати як російських монархістів, що в принципі було правильно, так і, на жаль, тих національно свідомих патріотів, котрі чесно служили гетьману, і котрих не встигли знищити російські шовіністи. Після цього почався повний розпад Української Держави. П. Скоропадський на початку 1919 р. так оцінював ці сумні події: «За час перебування Директорії в столиці зникли всілякі ознаки державності України. Все було знищено під корінь. Більшовики, які прийдуть на їхнє місце, застануть там цілковиту руїну, чисту дошку. Однак, якщо аналізувати за цей час українських соціалістів, то вони мало чим відрізняються від більшовицьких експериментів. Та ж конфіскація майна, особливо всіх ювелірних виробів із магазинів, те ж безправ'я громадян, неповага до науковців, освітян і взагалі інтелігентних людей». У результаті соціалісти почали виховувати відразу до національної ідеї, навіть у тих людей, які спочатку потягнулися до українства, визнали справедливим домагання побудови незалежної України [4, с.489].

Отже поразка Німеччини та Австро-Угорщини в Першій світовій війні стали катастрофою для Української держави, зумовила подальші більшовицькі репресії, голодомори, нищення української мови та культури. До речі, французькі компанії заробили дуже хороші гроші, коли під час так званої «індустріалізації», котра супроводжувалася експропріацією останнього зерна в умираючих від голоду українських селян, поставляли сталінському режиму найпередовішу техніку. Так, що французький полковник, котрий рятував більшовиків від справедливої кари з боку українців, тим самим посприяв власним підприємствам, і з французької, нібито,

європейської точки зору він поступив правильно. Інша справа чи підходить подібний погляд на історію нам українцям.

Список використаних джерел та літератури:

1. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. Київ: Вид. Тов-во «Криниця», 1991. 127 с.
2. Донік О. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2008. 270 с.
3. Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 282 с.
4. Осауленко Л., Засєкін В. Гетьман України Павло Скоропадський. Луцьк: Волинська книга, 2003. Кн. 1. 592 с.
5. Петлюра С. Статті, листи, документи. Нью-Йорк, 1956. Т. 1. 480 с.
6. Петлюра С. Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи. Київ, 1999. Т. 3.
7. Рєєнт О. Українська революція і робітництво. Київ: Наук. думка, 1996. 208 с.
8. Стригин В. Нескорений «Арсенал» // *Розповідають борці революції*. Київ, 1967.
9. Хоткевич Г. Велика історія України: У 2-х т. Т. 2. Київ: Глобус, 1993.

И. Н. Жиленкова, О. В. Лысенко

Взаимосвязь между глобальными результатами Первой мировой войны и поражением украинской национально-освободительной борьбы в начале XX века

В статье проанализирована взаимосвязь между поражением союзных Украине государств, в частности, Германии и Австро-Венгрии в Первой мировой войне, и неудачей украинской национально-освободительной борьбы в начале XX века. На объективных фактах показано, что именно немцы наиболее честно и человечно относились к украинцам и их национальным устремлениям. В то же время представители Антанты, которые ориентировались на российского шовиниста генерала А. Деникина, ничем не помогали, а только мешали борьбе украинцев за собственную государственность.

Ключевые слова: *Национально-освободительная борьба, Германия, Антанта, С. Петлюра, П. Скоропадский, социалисты, гетьманцы.*

Zhilenkova Iryna, Lysenko Oleksandr

The relationship between the global results of the First World War and the defeat of the Ukrainian national liberation struggle in the early XX century

The article analyses the relationship between the defeat of the allied states of Ukraine, in particular, Germany and Austria-Hungary in the First World War, and the failure of the Ukrainian national liberation struggle in the early twentieth century. It is shown on objective facts that it was the Germans who treated the Ukrainians and their national aspirations most honestly and humanely. At the same time, representatives of the Entente, who were guided by the Russian chauvinist General A. Denikin, did nothing help but only hindered the struggle of the Ukrainians for their own stehod.

Key word: *national liberation struggle, Germany, Antanta, S. Petlyura P. Skoropadskyi, socialists, hetmans.*

Отримано 17.08.2018